

Å tegne en terrorist

De har sittet med skisseblokkene på første rad i sal 250. Hva har tegnerne sett?

– Ja, jeg tror det – jeg kan ikke si det gjør meg trist.

Esther Maria Bjørneboe har akkurat svart på om hun har tegnet Anders Behring Breivik for siste gang. Vi sitter utenfor Oslo tinghus. I ti uker har Bjørneboe tegnet masseorderen og aktørene i sal 250 på oppdrag for NRK.

– Jeg er glad for å ha vært der. Jeg har lært mye om hvordan vi ser på hverandre som mennesker i et samfunn. Jeg tror jeg er blitt litt klokere.

Som tegner har ikke Bjørneboe tatt stilling til handlingene eller om Breivik er ond.

– Når jeg tegner, forholder jeg meg ikke til ham intellektuelt. Hånden går så fort. Jeg rekker ikke å reflektere over hva som blir resultatet.

Etter sin første tegning av Breivik fikk Bjørneboe høre at hun hadde framstilt ham som snill og pen.

– Det var noen som sa at han framsto som en av oss. Men det er poenget.

Forbrytere er som oss. Når man ser på Breivik, blir man bevisst på hva et menneske er og hvor langt det kan gå.

– *Har du kommet inn til en kjerne hos Breivik gjennom alle disse ukene?*

– Jeg har lett intenst i øynene for å finne svar på hvem han er. Men jeg kommer ikke helt inn. Han er veldig lukket. Det virker som om han lever i sin egen verden. Gjennom rettssaken er han også

blitt dyktigere til å spille en rolle. Han har fått mer selvtilit.

– *Hva slags menneske har du sett?*

– Han er en sammensatt person. Han framstår, i motsetning til de fleste av oss, som et veldig uodynamisk menneske ved at han innehar et enormt gap mellom sin dannede tilstedeværelse og sine vanvittige, destruktive tanker. Det ubehaget han opplever har han valgt å begrunne i at samfunnet kollektivt dekonstrueres og

ikke i sin egen skam. Det er kanskje lettere for et menneske å bli foraktet av andre enn av seg selv?

– *Har du kjent medfølelse med Breivik?*

– Ja, som menneske har jeg det. Jeg kan kjenne meg igjen i noe av det han sier og jeg kan føle hans ensomhet. Det er forferdelig tragisk at han er blitt som han er blitt. Han er et menneske. Sånn sett har vi noe til felles.

Bjørneboe tar en pause. Sier hun må ha sitatsjekk.

– Jeg ville nok ikke tillatt meg selv å ha slike tanker hvis det var jeg som hadde mistet et barn. Jeg har spurt meg selv om jeg er empatisk nok med de pårørende.

Da Breivik tok ordet etter de etterlatte på onsdag og klaget over at det ikke ble sagt noe om alle traumer og ofre som skapes av «kulturmarxistene», tenkte Bjørneboe: «Ikke la den mannen få si ett ord til.» Samtidig mener hun det er viktig at Breivik har fått komme til orde.

– Jeg tror det har hatt en oppklarende

effekt å høre den kunnskapsløsheten høyre k s t r e m e tviholder på. Det er viktig at vi kjenner deres måte å tenke på. Jeg har tenkt mye på hvordan mitt eget hode fungerer. Hva er det jeg selv velger bort?

Hvorfor vil noen kontrollere andre mennesker? Hvorfor er det noen som ikke tåler den frie tanke? Det er Bjørneboe som stiller spørsmålene. Hun er ikke enig med dem som mener det

har blitt for mye snakk om Breiviks psyke i sal 250.

– Jeg synes rettssaken har vært et stjerneeksempel på hvordan man skal gjøre det. Det er bra at man ikke bare har diskutert handlingene, men også mennesket. Måten man har gjort det på, vil gi store ringvirkninger, både på hvordan vi ser på hverandre og hvordan vi bruker språket. Jeg tror også det har gått opp for oss at det er et behov for å få

Billedkunstner og rettstegner Esther Maria Bjørneboe har tilbrakt mer enn 20 dager i sal 250.

FOTO: FREDRIK BJERKNES

inn sosiologer i rettsalene. Det er bra.

Bjørneboe har vært rettstegner i mer enn 10 år. Terrorsaken skiller seg ut fra de andre hun har dekket på mange nivåer.

– Den er annerledes ved at Breivik er så intellektuelt til stede og tilsynelatende danned – han kommer fra et annet miljø enn man forventer i en straffesak.

Hun beskriver selve rettssaken som en behandlingsprosess for vår kollektive sorg. Bjørneboe var selv i London da bomben gikk av.

– Med en gang jeg hørte nyheten, ville jeg hjem. Hvorfor ville jeg det? Det var vel fordi det handlet om oss. Vår by. Vårt samfunn. Vi har kjent på mange av de samme følelsene som de pårørende. Vi deler ham. Sånn sett har denne saken vært veldig spesiell.

– *Er det en syk mann du har observert og tegnet?*

– Han er helt klart skadet og syk på et vis. Men om han er det i juridisk forstand – det er et annet spørsmål.

I tida framover vil det komme flere utstillinger der terrorhandlingene vil stå sentralt. Bjørneboe har ingen konkrete planer om å stille ut noe selv, men hun mener det er viktig at kunstnere jobber tematisk med terrorangrepet.

– Ja, vi trenger alle former for behandling. Kunstnere har en annen tilnærming enn journalister. De er ikke så opptatt av å få svar på spørsmålene de reiser – men

det er viktig at noen fortsetter å holde spørsmålene oppe.

– *Hvordan vil rettssaken prege vårt samfunn i årene som kommer?*

– Jeg håper vi kan trekke den fram og minne oss selv på at mer makt ikke er svaret – det er jo ofte svaret når man blir redd. Jeg håper at vi kan fortsette å være et åpent samfunn, sier Bjørneboe og legger til:

– I begynnelsen var mange mest opptatt av at politiet og forsvaret måtte få mer penger. For meg er det blitt klart at det viktigste vi kan gjøre er å bygge opp psykiatrien og barnevernet. Skjønner vi ikke det, da er vi fortapt.

AMB. 20.04.12. EMB.

Esther Maria Bjørneboe har tegnet fra terrorrettssaken på oppdrag fra NRK.

Menneskets iboende ondskap

– Jeg har hatt et ønske om å menneskeligjøre Breivik. Men det har ingenting med sympati å gjøre.

Sverre Malling ble hyret av Klassekampen som ønsket et annerledes og nytt blikk på terrorrettssaken. Malling, som er en av Norges mest anerkjente tegnere, hadde ingen erfaring med rettstegninger fra før.

– Jeg var i sterk tvil om hvorvidt jeg skulle takke ja eller nei til oppdraget. Jeg hadde en følelse av at det ville være en stor påkjenning å komme så nært på ugjerningene, traumene og lidelsene.

Malling forteller at det har vært en påkjenning, men at han har opplevd arbeidet som givende.

– Jeg har beveget meg mellom tro og tvil rundt egne evner i dette oppdraget. Jeg har ingen erfaring som rettstegner og må innrømme at rettstegning som sjanger ikke har interessert meg stort.

– Hvorfor takket du ja?

– I forkant av rettssaken spurte jeg meg selv om hvilke fordeler og egenskaper en tegning og håndverket har opp mot fotografiet eller strømmen av informasjon og teknologisk mediedekning. Jeg tenkte at tegningen burde stå som et korrektiv og motsvar til fotografiapparatets ensidige instrumentelle perspektiv, at tegningen er et subjektivt anslag, et dynamisk innspill til det som står på dagsordenen. Tegningen er altså filtrert

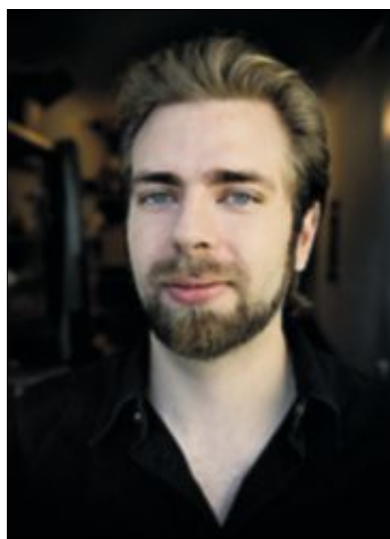
gjennom to levende øyne som er mottakelige og dirigerende om hverandre. Forhåpentligvis er det et blikk for det menneskelige ansikt.

– Hva slags menneske er det du har portrettert?

– Det har vært mye snakk om «monsteret» Breivik. Jeg forsøker å portrettere ham uten den slags kategorisk fordømmelse. Jeg har hatt et ønske om nyansering og menneskeligjøring. Det har ingenting med sympati å gjøre. Jeg ønsket å peke på en menneskelig tyngdelov. Den idealistiske humanismen ser på mennesket som noe godt og rasjonaliserer derfor vekk vonde og irrasjonelle tilbøyeligheter i oss. Å tro at det onde kan modifiseres gjennom kunnskap og fornuft er en naiv og moderne forestilling.

Malling mener denne forestillingen gir et urealistisk bilde av mennesket.

– I Bibelen snakker man om syndsbe-kjennelsen og om å kjenne lysten til det onde i hjertet. Det er en mer selverkjen-nende forestilling – at urettferdighet, egoisme, unnskyldighet og vold ikke vil forsvinne. Jeg tenker, dessverre, at ondskap antakeligvis er en iboende del av mennesket. Eller som Paulus sier: «For

Maleren og tegneren Sverre Malling har tegnet for Klassekampen under terrorrettssaken.

FOTO: FREDRIK BJERKNES

jeg skjønner ikke hva jeg selv gjør. Det jeg vil, gjør jeg ikke, og det jeg avskyr, det gjør jeg.»

– Hva slags inntrykk sitter du igjen med av Breivik?

– Det var noen i rettssalen som

påpekte at Breivik antakeligvis var en dypt ensom mann. Det stemmer nok. Han er gutten som forsvant inn i et mørkt blindspor.

– Kommer du til å bruke dine opplevelser fra rettssaken i andre kunstprosjekter?

– Det er ikke utenkelig. Men ikke nødvendigvis i et prosjekt som går direkte på saken. Jeg tenker det er mer interessant å beskrive problemstillinger som har berøringspunkt, snarere enn direkte henvisninger til hendelsen – gå mer i det litterære framfor å dokumentere.

– Forstår du mer av Anders Behring Breivik i dag enn før rettssaken startet?

– Tja, det er tankevekkende at uansett hvor trygt vi har det, lever vi altså side om side med noe som kan ødelegge oss – som plutselig kan ta fra oss alt som er trygt og godt og plassere oss i et uvirkelig tomrom uten sikre holdepunkter. Avstanden til det forferdelige og grusomme er adskillig kortere enn vi liker å tenke. Avgrunnen er der, enten vi vil det eller ei, som en slags tyngdelov. I den kognitive atferdsterapien snakker man om at den tvangslidende skal bli eksponert for frykten sin. Hensikten er å venne

Et skrik fra Danmark

Mogens Cubers tegninger fra sal 250 skal bli til et gigantisk maleri – inspirert av Munchs «Skrik» og Picassos «Guernica».

– Jeg er nødt til å være til stede for å tolke handlingene og reaksjonene. Forhåpentligvis vil det gjøre meg i stand til å lage et verk som rører ved folk.

Den danske billedkunstneren Mogens Cuber, som har jobbet som journalist i en årrekke, forteller at han arbeider journalistisk også med sin kunst. Han fulgte rettssakens første fase i sal 250. Denne uka var han tilbake i Oslo tinghus. Skissene han har tegnet skal bli til et maleri på 7,20 x 3,60 meter. Cuber har latt seg inspirere av Pablo Picassos mesterverk «Guernica» – som er en symbolsk framstilling av sivilbefolkningens lidelser under bombingene av byen Guernica i 1937. Kunstprosjektet til Cuber, som er blitt

omtalt i tyske og danske medier, startet lenge før rettssaken.

– Jeg jobbet med et stort verk hvor modernitet og religion barket sammen. Underveis i dette arbeidet ble det klart for meg at jeg måtte til Oslo. Da jeg kom hit, forsto jeg at det måtte bli en norsk

versjon av Guernica.

Han har kalt kunstprosjektet for «The ROAR – Guernica made in NO@WAY».

– Jeg har latt meg inspirere av Picassos tolkning av den spanske borgerkrigen og ondskapens ansikt. «The ROAR» er en referanse til Edvard Munchs «Skrik».

«Han viser følelser. Jeg ser dem i halspulsåren som banker ukontrollert, i stressrødmen han ikke kan kontrollere. I øynene som tidvis er fylt med angst.»

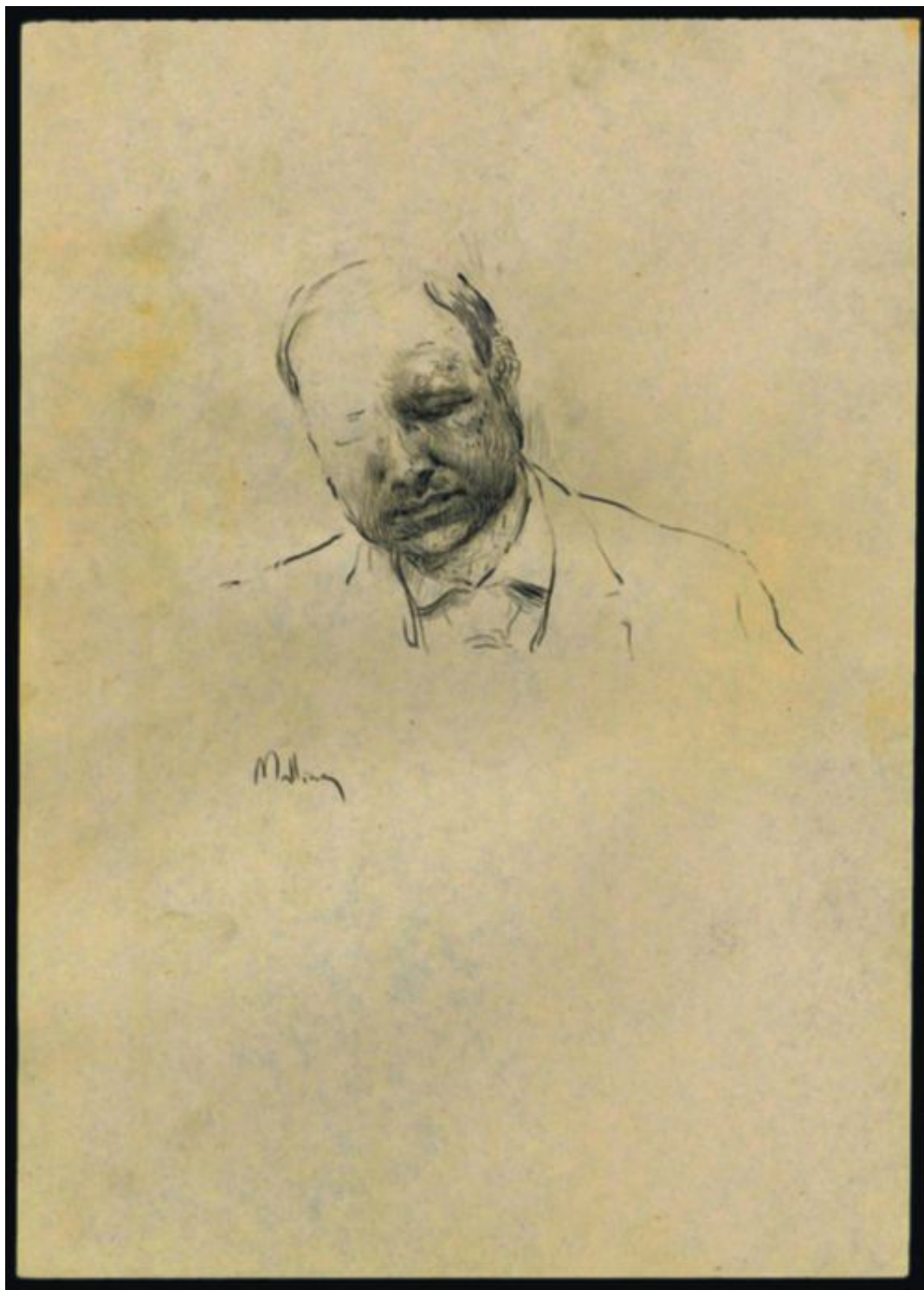
Jeg arbeider ut fra en tanke om at Munch må ha forutsett denne tragedien.

Cuber viser fram skissene. Noen av dem er tydelig inspirert av Munchs berømte maleri.

– Du er en ubeskrevet kunstner – er du ikke redd for at folk skal tro at du utnytter

«Det var noen i rettssalen som påpekte at Breivik antakeligvis var en dypt ensom mann. Det stemmer nok. Han er gutten som forsvant inn i et mørkt blindspor.»

seg til angsten og til slutt makte å ta innover seg den fryktinngyende virkeligheten, snarere enn å unngå den. Jeg tenker litt på samme vis. Jeg har gått inn i rettssalen for å forstå mer av det ubegripelige og vanskelige. Jeg har kjent trangten til å se noe av det jeg egentlig ikke orker å se, selv om det kanskje ikke vil gjøre meg noe godt.

terrorsaken for å skaffe deg et navn som kunstner?

– Nei, jeg er ikke det. Jeg er opptatt av å lage den beste fortelling jeg kan framstille med de evner jeg har. Jeg arbeider seriøst og tar mitt håndverk alvorlig. Jeg forsøker ikke å skjule at jeg er et ubeskrevet blad som kunstner, tvert imot. Men kanskje kan jeg rokke litt ved de normer og fordommer som er i kunstverdenen.

Den danske kunstneren er ikke enig med dem som hevder at Breivik ikke har vist følelser i sal 250.

– Norske kommentatorer beskriver ham som en uberørt og ubevegelig saltstøtte i møte med sine ofre. Breivik holder steinhardt på kontrollen. Men han viser også følelser. Jeg ser dem i halspulsåren som banker ukontrollert, i stressrødmen han ikke kan kontrollere. I øynene som tidvis er fylt med angst. I det utgrunnelige Mona Lisa-smilet som har vært så vanskelig å få til.

Cuber mener det som har skjedd i og

utenfor rettssalen handler mer om Norges behov for å forsones med det som har skjedd, og hva slags samfunn vi skal ha i framtida, enn om Breiviks identitet. Selv har han forsøkt å få fram menneskelige trekk ved masseorderen.

– Jeg vet det er ubehagelig, men Breivik er en av dere. Han er oppvokst blant dere. Han har også vært et barn som higer etter å bli elsket.

– *Hvorfor ser du det som viktig at kunstnerne engasjerer seg i denne saken?*

– Vi forventer at pressen forteller oss sannheten. Som om det kun er én sannhet, for eksempel at Breivik er et monster. Det etterlater ikke rom til fri refleksjon og ettertanke. Når jeg tegner Breivik som en liten gutt med redde øyne, er det fordi han også er det. Under rettssaken er det kommentatorene som har tolket alt som blir sagt. Journalistene er blitt mikrofonstativ for ekspertveldet. Det er farlig på sikt, fordi man avvenner folk fra å tenke selv.

Cuber jobber med en dansk arkitekt

for se på hvordan verket kan få sitt uttrykk i det offentlige rom. Håpet er at verket en dag vil bli utstilt i Oslo.

– *Hvilken funksjon mener du ditt eget verk vil ha her i Norge?*

– Det vet jeg ikke. Jeg ønsker å minnes de døde, hedre de overlevende, og sammenfatte forholdet mellom bødde og offer.

Bøddelen sliter han fremdeles med å fange.

– I starten trodde jeg Breivik ville bli stor på maleriet, men han blir mindre og mindre. Kanskje ender jeg bare opp med øynene. Eller smilet. Hvis jeg må oppsøke Breivik etter at dommen er avsagt for å fange hvem han er, så kommer jeg til å gjøre det.

jens.marius.saether@dagsavisen.no

**JENS MARIUS SÆTHER
NINA JOHNSRUD**

Mogens Cuber har kjøpt en lagerhall i Danmark for å få plass til å jobbe med sitt store kunstprosjekt.

FOTO: NINA JOHNSRUD